

INDIVIDUAL AGENCY IN HISTORY? GOETHE AND TOLSTOY ON “NAPOLEON BONAPARTE” CASE

Mădălin ONU

“Al. Ioan Cuza” University of Iași

Abstract: The question we aim to answer in the present paper is the following: it is possible for a single individual to change the course of universal history? We want to provide a comparative approach following the writings of two great authors from different cultural areas (Goethe and Tolstoy), concerning what we might call the "Napoleon Bonaparte" case. In this purpose we will discuss the particular meaning in which Goethe employ the term "Daimonic" for describing the French emperor personality. In parallel we will study the opposed explanation provided by Tolstoy his the novel "War and Peace", regarding the war leaded by Napoleon against the Russians. Finally, we wish to suggest a resolution to this dilemma based on the principles of Hegelian philosophy of history, which appears to reconcile the two opposing viewpoints.

Keywords: Napoleon, Goethe, Tolstoy, Agency, Philosophy of History

I. *Daimonic* Napoleon (Johann Wolfgang von Goethe)

Reflecțiile filosofice ale marelui poet german se articulează în jurul dorinței de a depăși limitările intelectuale ale iluminismului și de a găsi o cale veritabilă de cunoaștere, nesupusă contingenței și incertitudinii sentimentului¹, așa cum era promovată de unii autori romantici. El se străduiește să surprindă, distanțându-se de aceștia din urmă, lumea spirituală în unitatea și coerența ei, iar asta promovând rolul intelcției, fără însă a reduce totul la ea așa cum procedau primii. Din contra, el solicită mai curând un travaliu metodic eficace, asemănător celui lui Faust sau al lui Wilhelm Meister în ultima parte a romanului. Mai mult, în ochii poetului de la Weimar, nu putem ajungem la o cunoaștere a spiritului unei epoci decât urmărindu-i manifestările exterioare, dezvoltarea și activitatea concretă. Căci acestea sunt cele care îi conferă semnificație și doar prin intermediul lor este posibilă comprehensiunea ei. Prin urmare, ceea ce trebuie căutat de-a lungul istoriei sunt operele mărețe și personalitățile superioare². Sunt binecunoscute reflecțiile lui Goethe despre geniu și despre *daimon* în cazul creației artistice sau atunci când este avută în vedere acțiunea politică a conducătorilor. Și ele fac ca, la întrebarea dacă acțiunea personală liberă asemenea celei lui Napoleon Bonaparte poate influența direct cursul istoriei, răspunsul sau să fie unul afirmativ.

Fascinația poetului german pentru Napoleon este deseori afirmată. În convorbirea cu Eckermann din 17 ianuarie 1827, de exemplu, el spune că, dacă am vrea să decorăm o cameră cu picturi înfățișând faptele împăratului, ea ar trebui să fie una foarte mare pentru a le putea cuprinde pe toate³. Mai târziu, pe 11 martie 1828, Goethe compara viața lui Bonaparte cu cea a unui semi-zeu: energică, neobosită, trăită din bătălie în bătălie și din victorie în victorie.

¹ Hegel, de pildă, este mult mai radical în acest sens. Căci el nu admite sub nici o formă o sintagmă asemenea celei lui Faust “Gefühl ist alles” (“Sentimentul este totul”) referitoare la religie. Cf. Nicolai von Bubnoff, “Goethe und die Philosophie seiner Zeit”, în *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Vol. 1, Nr. 4, 1947, p. 556.

² René Berthelot, “Goethe et Hegel”, în *Revue de Métaphysique et de Morale*, Vol. 38, Nr. 3, 1931, p. 397.

³ J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 6, Herausgegeben von Woldemar Freiherr von Biedermann, Leipzig, 1889–1896, p. 15.

Destinul său, spunea atunci autorul lui *Faust*, “a fost mai strălucitor decât tot ceea ce a văzut lumea înaintea lui și probabil decât ceea ce va mai vedea”⁴.

Ceea ce ne atrage atenția în acest moment este însă felul în care Goethe explică posibilitatea acestui tip de acțiune individuală. Nucleul viziunii sale trebuie căutat în discuția pe care o purta cu Eckermann cu un an înainte să moară. Iată ce spunea el în martie 1831:

*[Napoleon] a fost în mod complet [de natură daimonică]. Iar asta în cel mai înalt grad încât este greu să îl comparăm pe altcineva cu el. (...) Creaturi daimonice de acest tip au socoti grecii că sunt printre semizei.*⁵

Înaintea enunțului citat, Goethe indicase deja sensul în care acest conceptul-cheie trebuie înțeles, anume ce ceva ce se sustrage explicațiilor raționale. De asemenea, după ce îi atribuie împăratului francez caracterul daimonic, aduce o precizare esențială: daimonicul nu trebuie atribuit unei ființe supranaturale negative, așa cum este Mefisto:

*Daimonicul (...) este ceea ce nu poate fi declanșat prin rațiune și prin intelect. (...) El nu rezidă în natura mea ci eu sunt supus lui. (...) Mefisto este o creatură prea negativă. Daimonicul se manifestă pe sine într-o forță cu totul pozitivă. Printre artiști (...) el este întâlnit mai mult printre muzicieni, mai puțin printre pictori. La Paganini el se arată în cel mai înalt grad (...).*⁶

Conceptul daimonicului nu trebuie înțeles, așadar, nici în sensul în care apare în scrierile teologice: demonul – îngerul căzut. Semnificația corectă este, mai degrabă, cea pe care o folosesc anticii, îndeosebi, Platon. Se cuvine să insistăm câteva clipe asupra sa pentru a putea apoi elucida sensul în care Goethe justifică posibilitatea efectelor decisive ale acțiunii conducătorului Napoleon în cursul derulării istoriei.

Daimonicul, în maniera în care era privit de antichitatea greacă, este acel ceva care facilitează dezvăluirea misterioasă (diferită de cea discursivă și ivită destul de rar) a ideilor și dorințelor divine. Prin el, mai exact, este aruncată o punte de legătură de natura transcendentă (de care are parte, uneori, artistul, geniul) între lumea sensibilă și cea inteligibilă⁷.

Acest înțeles a fost preluat și adus în cultura germană în timpul mișcării *Sturm und Drang*. Hamann, de pildă, vorbind despre *daimonul* lui Socrate, insistă asupra caracterului său anti-rațional. Daimonul se ivește asemenea unei manifestări religioase și întrerupe cursul logico-dialectic al gândirii. Mai mult, Herder îl pune în legătură cu forțele ascunse ale naturii. “Pentru Herder, *Dämon* reprezintă acel aspect al umanității prin care panteisticele *Kräfte* ale naturii ajung la expresie”⁸. Balanța poate fi echilibrată de om. Prin travaliul formării (*Bildung*), tensiunea dintre natură și individul istoric poate fi depășită.

Imaginile celor doi se regăsesc în sensul conferit de Goethe conceptului. Din capul locului trebuie însă observată ambivalența⁹ folosirii termenului *daimon* în scrierile poetul

⁴ *Ibidem*, p. 273.

⁵ “Napoleon, sagte ich [Eckermann], scheint dämonischer Art gewesen zu sein. Er war es durchaus, sagte Goethe, im höchsten Grade, sodaß kaum ein anderer ihm zu vergleichen ist. (...) Dämonische Wesen solcher Art rechneten die Griechen unter die Halbgötter” (Eckermann, 2 martie 1831) – J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 8, *ed. cit.*, p. 36.

⁶ “Das Dämonische (...) ist dasjenige, was durch Verstand und Vernunft nicht auszulösen ist. In meiner Natur liegt es nicht, aber ich bin ihm unterworfen. (...) Mephistopheles ist ein viel zu negatives Wesen, das Dämonische aber äußert sich in einer durchaus positiven Thatkraft. Unter den Künstlern (...) findet es sich mehr bei Musikern, weniger bei Malern. Bei Paganini zeigt es sich im hohen Grade (...)” – *Ibidem*, p. 37 – 38.

⁷ Angus Nicholls, *Goethe's concept of the daemonic*, Camden House, New York, 2006, p. 37.

⁸ *Ibidem*, p. 98.

⁹ Cf. *Ibidem* p. 228.

german. Pe de-o parte, prin el este desemnată, în *Poezie și adevăr*, capacitatea sau puterea artistului de a mijloci legătura dintre terestru și divin, dintre individul istoric și forțele naturii. Dar același daimon irațional este și cel care îi obstrucționează scopurile, proiectele și îi ascunde misterul. El blochează sinteza scoțând la iveală contradicții ce depășesc capacitatea rațională de explicație. În ceea ce privește relația omului cu absolutul, Goethe vorbește despre un tip particular de contemplație provocată de daimon. În domeniul creației artistice, cum am văzut deja, daimonul ghidează desăvârșirea adevăratei opere, în sensul hegelian al termenului (o operă veritabilă care, am spune noi pe urmele autorului *Fenomenologiei spiritului*, întruchipează conceptul ei). Datorită lui poetul dă naștere unor imagini (*Bilden*) ce au capacitatea de a descoperi și înfățișa privirii ceea ce nu poate fi explicat pe cale rațională¹⁰. Un caz particular este mitul, nașterea lui fiind traversată de la un capăt la altul de suflul daimonului. O a treia conotație a conceptului goethian vizează domeniul eroticului. Așa se întâmplă în cazul lui Werther când daimonul irațional care guvernează acest afect îl împinge la sinucidere. La celălalt pol, omul de știință însuși, omul rațional *par excellence*, interferează cu misteriosul daimon în efortul lui de a cuprinde și explica natura. Căci acesta îi insuflă acea intuiție euristică, acea inspirație genială care îl face să descopere ceea ce, în fața minții obișnuite, ar rămâne ascuns. Dar tot el este și cel care ascunde tainele naturii. Obstrucționarea o resimte din plin Faust în timpul cercetărilor sale. În sfârșit, conceptul este transpus de Goethe asupra domeniului politic. Daimonică este acea capacitate extraordinară a omului de acțiune. Întruchiparea sa este Napoleon Bonaparte, ale cărui decizii și fapte fac istorie.

Acestea fiind spuse suntem în măsură să detaliem sensul ideii enunțate mai sus. Napoleon este, pentru poetul german, agentul istoric liber. Iar asta în virtutea personalității sale extraordinare, daimonice. Împăratul posedă acea forță non-rațională a geniului. Ea îi permite să acționeze și îi ghidează deciziile, dar tot ea este și cea care îl îndeamnă la înțelepciunea și la moderația de care dă uneori dovadă¹¹. În virtutea genialității sale politice el poate controla destinul producând o opera socială, întocmai cum artistul își produce opera măreață. De aici și atracția lui Goethe pentru personalitatea sa puternică, pentru energia sa nestăvilită dar și pentru felul în care întruchipează “un mod necondiționat reprezentativ al puterii autocratice în acele timpuri în care autoritatea monarhiei devenise necugetată”¹². Iată cum îl caracterizează poetul în conversație cu Eckermann din 11 martie 1828:

*[Napoleon era] mereu iluminat, întotdeauna clar și înzestrat la orice oră cu suficientă energie pentru a înfăptui orice considera a fi avantajos și necesar. Viața lui este asemenea cele unui semizeu, purtată din bătălie în bătălie și din victorie în victorie. Putem spune foarte bine despre el că era într-o stare de continuă iluminare. De aceea destinul său a fost atât de strălucitor cum nu a mai văzut lumea înaintea lui și cum probabil nu va mai vedea după el.*¹³

Forța sa nu este una de tip moral ci una naturală, ce se manifestă în acțiunii și care, deci, nu poate fi judecată decât prin prisma efectelor sale, nu prin intermediul normelor

¹⁰ Angus Nicholls, *op. cit.*, p. 234.

¹¹ Goethe spune, în convorbirea cu Eckermann din 6 decembrie 1829, că, asemenea rușilor care nu s-au dus la Constantinopol, Napoleon a fost moderat fiindcă nu s-a dus la Roma – J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 7, *ed. cit.*, p. 163.

¹² W. Daniel Wilson, “Goethe and the political world”, în Lesley Sharpe (ed.), *The Cambridge companion to Goethe*, Cambridge University Press, 2002, p. 215.

¹³ “Immer erleuchtet, immer klar und entschieden, und zu jeder Stunde mit der hinreichenden Energie begabt, um das, was er als vortheilhaft und nothwendig erkannt hatte, sogleich ins Werk zu setzen. Sein Leben war das Schreiten eines Halbgottes von Schlacht zu Schlacht und von Sieg zu Sieg. Von ihm könnte man sehr wohl sagen, daß er sich in dem Zustande einer fortwährenden Erleuchtung befunden; weshalb auch sein Geschick ein so glänzendes war, wie es die Welt vor ihm nicht sah und vielleicht auch nach ihm nicht sehen wird.” - J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 4, *ed. cit.*, p. 273.

sociale ale simțului comun. La fel cum Socrate era condus, pe planul gândirii, de daimon, așa și Bonaparte în planul acțiunii concrete.

II. Napoleon - pion al destinului universal (Lev Tolstoi)

Din estul Europei răsună însă, cu ecou poate la fel de puternic, un răspuns total opus. El vine din partea marelui scriitor rus Lev Tolstoi. La antipodul concepției filosofico-istorice a lui Goethe se situează Napoleon - împăratul supus destinului, din romanul *Război și pace*. Tezele lui Tolstoi sunt următoarele: Prima: în istorie nu există personaje strict negative sau pozitive. Aceste atribute nu pot fi decât, cel mult, unele prin care pot fi caracterizate etapele formării lor. A doua: viața socială reală, cea din care se dezvoltă firul istoriei, este diferită de irumpțiile extraordinare asemenea celor ale eroilor. În sfârșit, ultima teză, și cea mai importantă, susține că istoria este înfăptuită de actanți mânați de anumite forțe, diferite de cele ale naturii sau de acea putere demoniacă încarnată într-un agent particular:

*E destul să pătrundem în esența fiecărui eveniment istoric, adică în acțiunea întregii mase de oameni care a luat parte la eveniment, pentru ca să ne convingem că voința eroilor istoriei nu numai că nu conduce acțiunile maselor, ci este, dimpotrivă, condusă tot timpul de acestea.*¹⁴

Istoria începutului secolului al XIX-lea își are cursul ei propriu și nu este opera voinței individuale a lui Bonaparte¹⁵. Faptele sale nu sunt, în realitate, decât rezultatele forțelor și înclinațiilor societății¹⁶. Întâmplarea și geniul, spune Tolstoi, “nu indică nimic cu adevărat existent și, de aceea, ele nu pot fi definite. Aceste cuvinte indică doar un anumit grad de înțelegere a fenomenelor (...) Văd o forță care produce un efect disproporționat față de însușirile general umane; nu înțeleg cum de se produce un efect și spun: *geniu*”¹⁷. În consecință, atunci când ele se întorc împotriva lui Bonaparte, împăratul este înfrânt. În viziunea lui Tolstoi cel care a înțeles acest lucru este generalul Kutuzov. El nu a salvat Rusia printr-o acțiune zbuciumată de cuceritor, ci așteptând și acționând numai după ce destinul și-a schimbat cursul. Înțelepciunea l-a determinat să nu asculte de generalii săi (care nu au înțeles că deciziile militare radicale nu pot schimba cursul evenimentului), fapt ce a salvat poporul pentru care lupta. Firește, Tolstoi uită să menționeze că așa a procedat și împăratul francez în anumite situații. Dar această omisiune nu îi infirmă teza ci, mai curând, o susține.

Pentru scriitorul rus istoria nu este nici pe departe obiectizare a planului făcut de un anumit om mare, la fel cum o bătălie nu poate fi controlată strategic de general. Acest lucru reiese din monumentală descriere pe care o face, în romanul său, luptelor de la Borodino, lupte ce au atras după sine ocuparea Moscovei și, mai târziu, fuga francezilor, fără a mai fi dată nici o altă mare bătălie¹⁸. Acolo s-a văzut cu destulă claritate forța colectivă sub imboldul căreia luptă soldații precum și faptul că orice strategie și știință militară este departe de a fi una de

¹⁴ Lev Tolstoi, *Război și pace*, Vol. II, Editura Art, București, 2006, p. 427. Din această cauză el adaugă: “Descoperirea acestor legi [ale istoriei] este cu puțință numai atunci când renunțăm cu desăvârșire să căutăm cauzele în voința unui singur om”

¹⁵ “Providența a făcut ca toți acești oameni, năzuind la atingerea scopurilor personale, să contribuie la realizarea unui rezultat uriaș de care nici un om (nici Napoleon, nici Alexandru și cu atât mai puțin vreunul din cei care au luat parte la acest război) n-a avut nici cea mai neînsemnată idee” – Lev Tolstoi, *Război și pace*, Vol. II, *ed. cit.*, p. 95.

¹⁶ “Faptele mărturisesc de la sine că nici Napoleon n-a prevăzut vreun pericol în marșul către Moscova și nici Alexandru și comandanții armatei ruse nu s-au gândit pe atunci la o ademenire a lui Napoleon, ci au avut tocmai gândul potrivit” – *Ibidem*, p. 97.

¹⁷ *Ibidem*, p. 592.

¹⁸ *Ibidem*, p. 477.

tipul celor naturale, așadar una care să poată genera concluzii exacte și predictibilitate. În consecință, Tolstoi susține că adevărata puterea care mișcă istoria este diferită de rațiunea individului uman. Istoria se întâmplă exact acolo unde pare mai anistorică. Nu oamenii mari sunt cei care înfăptuiesc progresul conform planului lor, ci dorința colectivă prin complexul ei de forțe psihologice. După 1800 acestea au generat o mișcare de la vest spre est urmată, apoi, de una în sensul opus¹⁹. Explicația poate fi pusă, în opinia autorului rus, pe seama ideii lui Pascal: nefericirea constă în faptul că oamenii nu pot sta liniștiți în camerele lor.

Considerațiile menționate îl conduc pe Lev Tolstoi la următoarele concluzii: istoria poate fi descrisă având o latură verticală și una orizontală. Pe verticală avem o sumă infinită de evenimente legate cauzal. Dar multitudinea și complexitatea conexiunilor duce la imposibilitatea predictibilității.

*E de înțeles că acestea și multe altele încă, grămezi nenumărate și nesfârșite de cauze în cantități ce depind de nesfârșita varietate a punctelor de vedere să li se fi prezentat contemporanilor drept cauze ale războiului. Dar pentru noi – posteritatea – pentru noi cei care avem în întreaga lui imensitate viziunea evenimentului și-i pătrundem înțelesul simplu și înfricoșător, aceste cauze apar neîndestulătoare. Pentru noi e de neînțeles ca milioane de creștini să se ucidă și să se tortureze unii pe alții, doar pentru că Napoleon era dornic de putere, Alexandru dârz, politica Angliei vicleană și ducele de Oldenburg jignit.*²⁰

De asemenea, înlănțuirea lor strică minimizează rolul agentului liber. El acționează fiind supus mediului, inconștientului și epocii istorice. *Destinul*, pentru Tolstoi, este un concept care subsumează această triplă influență.

Latura orizontală a istoriei, pe cealaltă parte, este constituită de acele forțe misterioase care acționează într-un anumit moment și schimbă cursul devenirii, așa cum s-a întâmplat în timpul bătăliei de la Austerlitz din 1805 când tabăra mai numeroasă și cu șanse mai mari de izbândă a pierdut (fapt cauzat de morala trupelor și de o serie de alte elemente asemenea)²¹. Acest aspect este avut în vedere de Tolstoi atunci când vorbește despre forțele sociale libere ce nu pot fi surprinse cu ajutorul logicii. Printre ele autorul include valorile, contravalorile, stările transmise nonverbal ș.a.. Cel ce face istorie este cel care le înțelege și care se supune direcției lor providențiale. Din acest punct de vedere Kutuzov nu este subordonat istoriei ci absolutului. Napoleon, în schimb, nu este liber. Este supus primeia și, din această cauză, este mai mult victimă decât lider al devenirii istoriei universale.

Contradicția cu care avem de-a face în acest moment este următoarea: pe de-o parte, pentru Goethe, Napoleon încarnează agentul care, acționând liber, are capacitatea de a schimbă cursul istoriei. Acțiunea sa este posibilă în virtutea personalității sale daimonice (în sensul particular pe care poetul german îl conferă conceptului). Pe cealaltă parte Napoleon, în viziunea lui Tolstoi, nu poate modifica istoria universală prin propria voință ci acționează supus destinului (concept folosit, de asemenea, într-un sens particular de scriitor).

Ca soluție a acestei diferențe radicale de perspectivă propunem răspunsul ce poate fi extras din scrierile lui Hegel. La prima vedere el pare să susțină teza lui Goethe. Napoleon este - conform binecunoscutului fragment din scrisoarea redactată în 13 octombrie 1806 (ziua în care Jena, oraș în care locuia în acea perioadă, a fost ocupată de trupele franceze) și adresată teologului și fostului său coleg Friedrich Niethammer - *sufletul lumii călare*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 646.

²⁰ *Ibidem*, p. 8.

²¹ “Pentru studierea legilor istoriei trebuie să ne schimbăm în întregime obiectul cercetărilor: să-i lăsăm în pace pe împărați, pe miniștri și pe generali, și să studiem elementele infinitezimale (...) care conduc masele” - *Ibidem*, p. 249.

Bonaparte schimbă cursul istoriei datorită personalității sale extraordinare. Hegel este de acord cu Goethe asupra acestui aspect. Însă posibilitatea acțiunii sale nu se datorează, în viziunea sa, unei trăsături daimonice misterioase, la limită mistice, ci unei forțe puternice asemenea celor ale naturii. Mai mult, această acțiune nu este una neîngrădită, cum pare să sugereze Goethe, ci se înscrie în traseul logico-dialectic al istoriei.

Am văzut că Tolstoi insista cu vehemență asupra importanței forțelor sociale a maselor. În viziunea sa acestea, alături de celelalte elemente care sunt subsumate sub noțiunea de *destin*, sunt cele care schimbă cursul lumii²². Datorită multitudinii conexiunilor verticale și orizontale pe care le implică, știința istoriei nu se poate folosi, în demersul ei, de cauzalitate. În consecință contemporanii sau actanții evenimentului nu pot formula concluzii predictibile asupra cursului evenimentelor. Ei pot doar acționa, efectele fiind însă guvernate de *destin* (noțiune folosită de Tolstoi în sensul particular, identificat mai sus).

Teoria lui Hegel, considerăm noi, deși susține existența agentului “Napoleon” nu contrazice observațiile scriitorului rus. Filosoful este de acord cu imposibilitatea explicației cauzale și a predictibilității punctuale. Însă, pentru el, acest tip de comprehensiune nu este decât una parțială. Istoria înțeleasă cu ajutorul intelectului nu poate surprinde cursul devenirii și este zdruncinată la fiecare pas de contingenta și ilogicul evenimentelor. Comprehensiunea trecutului trebuie inițiată dintr-un moment gnoseologic superior, asupra posibilității căruia Tolstoi trece cu vederea. El este cel al rațiunii speculative. Înțelegerea istoriei prin intermediul ei nu apelează nici la ceva de tipul unui spirit mistic, nici nu trimite la un destin căruia îi este supus cel care acționează, pierzându-și astfel libertatea și nici nu are forma unei scheme abstracte prin prisma ireală a căreia să fie interpretată istoria. Din contra, istoria se naște din reportarea continuă cu realul și include, în componența sa, moștenirea tradiției. Astfel, devenirii istoriei îi este descoperită logica profundă - o logică a însuși ilogicului. Spiritul, pentru a-și atinge desăvârșirea, trebuie să fie conștient de propria spiritualitate. Din acest motiv cunoașterea absolută este acea cunoașterea care a internalizat etapele parcurse și le poate reînțelege, acum, prin prisma nivelului gnoseologic superior. Căci acesta este punctul în care ea știe că ceea ce a internalizat în urma experiențelor ghidate logic, nu sunt altceva decât externalizări ale Ideii absolute. Și, știind asta, devine liberă: în urma conștientizării, voința conștiinței, pe această ultimă treaptă, nu poate fi alta decât de a acționa în virtutea cunoașterii adevăratului sens al acțiunii proprii, nu al aparențelor de moment. Iată ce spune Hegel în *Principiile filosofiei dreptului*:

*Întrucât spiritul nu este real decât ca știindu-se pe sine, iar statul, ca spirit al unui popor, este în același timp legea care străbate toate raporturile sale, datina socială și conștiința indivizilor săi, orânduirea politică a unui popor anumit atârnă în genere de felul și de maturitatea conștiinței lui de sine; în aceasta rezidă libertatea lui subiectivă și prin urmare realitatea orânduiri.*²³

Enunțăm: Napoleon poate acționa (și deci modifica cursul istoriei) în virtutea libertății astfel înțelese. Dacă Napoleon, în virtutea acestei libertăți, întruchipează agentul istoric, nu putem să nu ne întrebăm ce se întâmplă cu generalul Kutuzov? Căci, susține Tolstoi, el nu este supus destinului ci absolutului, grație înțelegerii superioare celei a lui Napoleon. Suntem de părere că nici această ultimă remarcă nu contrazice viziunea hegeliană.

²² Desigur, nici Goethe nu trece cu vedere importanța tradiției istorice în cadrul acțiunii individuale. În discuția cu Eckermann din 2 mai 1824 el afirmă că, pentru a face epocă, sunt necesare două condiții: inimă puternică și moștenirea. În cazul lui Napoleon moștenirea a fost cea Revoluției Franceze – Cf. J. W. Goethe, *Gespräche*, Band 5, ed. cit., p. 74. Dar acest lucru el îl înțelege ca sol din care se ridică agentul liber, nu ca factor ce îi determină acțiunile lui.

²³ G. W. F. Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, București, 1996, p. 273.

Efectele acțiunilor lui Napoleon au scris istoria universală întrucât cele mai multe dintre ele au coincis orientării spiritului lumii. Au fost însă și situații când ele s-au îndreptat împotriva-i (argument ce susține caracterul liber al deciziilor), dar efectele lor au fost repede anulate de trecerea timpului. Așa s-a întâmplat în cazul încercării lui Bonaparte de a impune, din exterior, o constituție spaniolilor, lucru bine observat de Hegel: “A voi să dai unui popor a priori o constituție, fie ea chiar mai mult sau mai puțin rațională în ceea ce privește conținutul ei, fantezia aceasta ar nesocoti tocmai momentul prin care constituția ar fi mai mult decât o născocire a gândirii. Statul trebuie să pătrundă, în constituția lui, toate raporturile. Napoleon, de exemplu, a voi să dea spaniolilor o constituție a priori, ceea ce însă a mers destul de rău”²⁴.

De cealaltă parte Kutuzov înțelege. Însă, așa cum povestește Tolstoi, nu acționează. Ca agent, generalul rus nu schimbă cursul istoriei ci istoria se schimbă, datorită contradicțiilor ce apar în etapa respectivă de dezvoltare, prin el. Istoria înaintea prin omul de acțiune a cărui faptă concretă îi relevă posibilitatea creatoare. El nu schimbă cursul lumii pentru că știe, ci știe pentru că înfăptuiește conform spiritului lumii. Însă nu este, spre deosebire de Kutuzov, subordonat nici acestuia și nici destinului.

Bibliografie:

1. Berthelot, René, “Goethe et Hegel”, în *Revue de Métaphysique et de Morale*, Vol. 38, Nr. 3, 1931.
2. Bubnoff, Nicolai von, “Goethe und die Philosophie seiner Zeit”, în *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Vol. 1, Nr. 4, 1947.
3. Goethe, J. W., *Gespräche*, Band 1-10, Herausgegeben von Woldemar Freiherr von Biedermann, Leipzig, 1889–1896.
4. Goethe, J. W., *Poezie și adevăr*, Editura pentru Literatură, București, 1967.
5. Hegel, G. W. F., *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, București, 1996
6. Lev Tolstoi, *Război și pace*, Vol. I & II, Editura Art, București, 2006
7. Nicholls, Angus, *Goethe's concept of the daemonic*, Camden House, New York, 2006
8. Wilson, W. Daniel, “Goethe and the political world”, în Lesley Sharpe (ed.), *The Cambridge companion to Goethe*, Cambridge University Press, 2002.

*Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 - 2013.

---

²⁴ *Ibidem*. De asemenea, în alt loc, el completează: “O supraputere externă nu poate impune nimic de durată: Napoleon a putut tot așa de puțin să constrângă Spania la libertate precum Filip al II-lea Olanda la sclavie” – *Ibidem*, p. 418.